

9. Ясперс К. Смысл и назначение истории. // Пер.с нем. – М.: Республика, 1994. – 527 с.
10. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. Передмова до німецького першодруку. (переклад з німецької М. Култаєвої) / Філософія освіти 2 (4) / 2006, с. 198 – 234.

Бондаренко А.В. – аспірантка кафедри філософії та соціології державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д Ушинського».

УДК: 172.12

ПРАВОВОЙ НИГИЛИЗМ КАК ДЕФОРМАЦИЯ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем не лише правознавства, але й всієї правової сфери сучасного українського суспільства. Автор аналізує причини правового нігілізму, водночас пропонуючи ряд рішень поставленої проблеми.

Ключові слова: правовий нігілізм, правова свідомість, цивільне суспільство, правова держава.

Статья посвящена рассмотрению одной из актуальных проблем не только правоведения, но и всей правовой сферы современного украинского общества. Автор анализирует причины правового нигилизма, одновременно предлагая ряд решений данной проблемы.

Ключевые слова: правовой нигилизм, правовое сознание, гражданское общество, правовое государство.

The article is devoted to one of actual problems of jurisprudence as well as to all legal sphere of modern Ukrainian society. An author analyses the reasons of legal nihilism, and also offers the row of decisions of this problem.

Key words: legal nihilism, legal awareness, civil society, jural state.

Цель статьи. Становление гражданского общества и правового государства в Украине характеризуется преобразованием всех сторон социального бытия и предполагает обновление идей и принципов, образующих в совокупности идеологическую базу правосознания украинского общества. Однако анализ качественных характеристик состояния и тенденций развития современного правосознания свидетельствует о том, что способность общества на сознательном уровне соблюдать законы, признавать и уважать права и интересы различных субъектов общественных отношений нередко находит неадекватное отражение на практике, что является следствием существования и проявления различных форм деформации правового сознания.

Одной из таких форм деформации правового сознания является правовой нигилизм - феномен, негативно воздействующий на состояние законности, общественного порядка, развитие позитивной активности личности. Данное обстоятельство делает исследование правового нигилизма актуальным и своевременным, притягивая к нему внимание специалистов из разных областей гуманитарного знания.

В настоящее время проблема правового нигилизма очень остро обсуждается юристами и журналистами на страницах юридических газет и журналов (И. Богословская, А. Данилов, Г. Палийчук и др.), политологами и психологами в профессиональных журналах, монографиях и в научных сборниках (Н. И. Матузов, В. А. Туманов, О. Ф. Скакун, Н. И. Овчаренко, Е. В. Бугачевская, Н. М. Каретко, А. В. Левентюк). Интересна эта тема и философам, как правоведческого, так и социального направлений современной философской мысли (Головатий С.П., Коваленко Н.Ю., Волошенко А.В. и др.). Однако далеко не все аспекты данной проблематики уже освещены, многие из них еще ждут своих исследователей.

Как показал анализ литературы, посвященной исследованию правового нигилизма, данный

феномен являється предметом изучения філософії, соціології, соціальної психології, правознавства і других галузей знання, сходящихся в своїх висновках в тому, що правовий нігілізм – негативне соціальне явище, яке необхідно подолати в цілях побудови громадянського суспільства, правового держави і їх подальшого прогресивного розвитку. В період формування і інституціоналізації нової моделі державності говорити про неможливість «зовнішніх» юридических форм представляється неуместним. В той же час, правовий нігілізм як соціальне явище існує, і його проявлення не обмежуються емоційно-психологічною реакцією на практику застосування права, але включають в себе теоретичні розробки, які, пояснюючи сутність людини і суспільства, заперечують соціальну цінність права. Тобто, правовий нігілізм як визначена система поглядів, заперечуюча цінність правових форм суспільного життя, входить в склад світогляду і обґрунтовується саме на світоглядно-етическому рівні.

Одним з основних принципів правового нігілізму є постулат про незначительну цінність права порівняно з мораллю. Подолати правовий нігілізм неможливо без світоглядно-етического осмислення права, яке передбачає дослідження правових цінностей як складових світогляду. Важливим фактором подолати правовий нігілізм є утвердження глибокої взаємозв'язки правових і моральних цінностей, їх взаємозалежності і взаємодоповнюваності. В формуючому світогляді правові і моральні цінності не повинні розглядатися як протилежні, взаємовиключні утворення. Світоглядно-етическа позиція, протилежна праву і моралі, на наш погляд, несе в собі основи правового нігілізму; розуміння права виключно як «зовнішньої» форми суспільного життя, не ґрунтованої на суспільних цінностях, знаходиться в межах нігілістическої тенденції.

Основою правового нігілізму є також утвердження про те, що раціонально-логічні (розумові) категорії права знаходяться в протиріччі з цілим рядом принципів-цінностей. Як представляється, морально-правові норми є проявленнями раціональності буття. В той же час правовий нігілізм – феномен ірраціональності буття, заперечуючий загальні закономірності в інтересі індивідуального произвола і сили.

Серед дослідників правового нігілізму дуже поширене думання про те, що даний феномен є специфічною рисою духовної культури України, унікальною особливістю ментальності українського народу. Однак тут слід відзначити той факт, що Україна на протязі тривалого історического періоду знаходилася в складі Російської імперії і частинно була підвладна впливу духовної культури російських інтелектуалів, розвивавших ідеї правового нігілізму [см. 1].

Повишеною силою ці ідеї проросли і наповнилися новими значеннями в період розвитку молодого радянського держави. Саме правовий нігілізм лежав в основі немирних соціальних революцій, супроводжуваних насильственным падінням державно-правових інститутів замість рішення нагальних проблем шляхом реформування суспільства і держави з допомогою права. Він також яскраво проявився не тільки в перші роки радянської влади, але і в увесь час правління сталінського режиму, коли право в теорії і на практиці постійно занижувалося як «опій для народу».

Не уникнула правового нігілізму Україна і після розпаду СРСР, коли допускалося панівство політики над правом. Право «молчало» при проведенні економічних реформ з грубими порушеннями Закону про приватизацію державного і муніципального майна – основного нормативного акту про глибоку трансформацію народного господарства. «Молчить» воно і в час діяльності законодавчих органів, не приймаючих під різними вигаданими пропозиціями надзвичайно необхідні і вже підготовлені закони, наприклад регулюючі боротьбу з корупцією і економічні, підприємницькі відносини. В результаті законодавче регулювання заміняється суб'єктивним розумінням зацікавлених осіб. Як пише І. Богословська: «К величайшому жальству, юристи частинно не тільки не є зразком дотримання закону, але і стають винахідниками нових способів його порушення» [2].

Про метаморфози сучасного правового нігілізму пише в своїй статті М. Дубинянський, називаючи його мультиправом або альтернативною правовою системою, працюючою в інтересах так званої «еліти» українського суспільства: «Якщо європейську правову систему підірвує релігійний фанатизм, то в пострадянських республіках діє цілий ряд руйнівних факторів. Люди, пов'язані клановими, ідеологічними, професійними або фінансовими інтересами,

живут по особым законам, предназначенным для "своих" и не распространяющихся на "чужих". Возьмем путинскую Россию, кичащуюся мнимым единством и властной вертикалью. Миллионы граждан РФ находятся вне досягаемости российского законодательства. Обособленные правовые системы действуют на Рублевке и на Кавказе, в отдаленных поселках и воинских частях, на рынках и в бюрократических учреждениях. В Украине положение столь же удручающее: гримасы мультиправового общества встречаются нас повсюду, от Межгорья до Печерского суда» [4].

Кризисом правового сознания называет современный правовой нигилизм профессор А.Мережко, определяя данный тип правосознания как постсоветский: «Для постсоветского правосознания характерны две черты. Во-первых, этому правосознанию присущ "вульгарный позитивизм", под которым подразумевается восприятие права в качестве совокупности норм-приказов, создаваемых государством в виде законов и формирующих жесткий алгоритм поведения гражданина. В таком ракурсе право в целом видится как своего рода набор ригидных (стандартных) правил дорожного движения, которым следует бездумно и беспрекословно подчиняться. Это, так сказать, теоретический аспект постсоветского правосознания, который среди юристов находит проявление в отождествлении права с законом и сведении права к юридическому тексту.

Второй характерной особенностью постсоветского правосознания, его практическим аспектом является правовой цинизм, трактующий право как инструмент реализации корыстных интересов. Перефразируя Маркса, можно сказать, что в этом смысле носитель постсоветского правосознания относится к законам следующим образом: он обходит их, поскольку это удастся сделать в каждом конкретном случае, но хочет, чтобы все другие их соблюдали. Поэтому неудивительно, что украинские олигархи, чье богатство имеет явно криминальное происхождение и возникло за счет хищнического разворовывания народного достояния, вдруг цинично заговорили о правовом государстве [7].

Как видим, проблема сводится к низкому уровню правовой культуры человека и общества в целом, а также к социально-психологическим или политическим предпосылкам данного явления.

Специфической чертой правового нигилизма как формы отрицания, по нашему мнению, является не степень отрицания, а объект отрицания, а именно - ценность права. Отрицание ценности права составляет сущность правового нигилизма в философском смысле. При этом мы учитываем, что отрицание, рассмотренное в диалектическом аспекте, предполагает развитие отрицаемого явления, в то время как нигилизм предполагает чистую аннигиляцию, бескомпромиссное категорическое отрицание.

Так, гражданский нигилизм современного украинского общества возник не на голой почве: он имел длительную историю, в том числе и 20-ти летние корни независимости. Многолетняя правовая необеспеченность общества, неравенство перед законом и судом, правовой цинизм многочисленных правительств и других высших органов власти, попрание традиций определенных этнических групп народа – все это говоря словами А.Герцена «убило всякое уважение к законности» в независимом украинском государстве [5].

О том же свидетельствует и содержание народных пословиц и поговорок относительно права и законности в нашей стране: «Что мне законы, коли судьи знакомы»; «Перед Богом с правдой, а перед судьей с деньгами»; «Земля любит навоз, лошадь овес, а судья принос»; «Судится, не Богу молится; поклоном не отделаешься»; «Пошел в суд в кафтане, а вышел нагишом»; «В суд пойдешь, правды не найдешь»; «Судьям то полезно, что в карман полезло»; «В суд ногой – в карман рукой»; «Где закон, там и обида (преступление)»; «Законы святы, да судьи супостаты»; «Закон, что дышло, куда повернул, туда и вышло».

Как известно, фольклор отражает содержание национальной ментальности и вместе с ней мироотношение народа к тем или иным социальным феноменам. Может быть, это и объясняет нам в какой-то мере тот факт, что Украина входит в пятерку государств, лидирующих по числу обращений в Европейский суд по правам человека. По последним данным, в Страсбурге находятся 8 тысяч заявлений от украинских истцов. Причем самой распространенной жалобой украинцев является нарушение прав на справедливое судебное разбирательство [5].

По мнению известных российских и украинских правоведов, сегодня правовой нигилизм силен, как никогда. Как утверждает известный юрист Н. Матузов, «Сегодняшняя система российского права просто опутана паутиной нигилизма» [6]. С ним абсолютно согласен такой известный и авторитетный теоретик права, как И. Нерсесянц, который говорит о том, что из-за сегодняшнего правового нигилизма даже самые совершенные законы с безукоризненной юридической техникой обречены на гибель, т.к. неминуемо разобьются о стену народного недоверия и недопонимания.

Аналізуючи причини сучасного правового нігілізму багато авторів вказують на так званий правовий легізм. Пафос і устремління легізму - підчинення всіх властно-приказним правилам і установленням. Зде́сь повсюду господствує погляд на людину як на підпорядкований об'єкт влади, а не як на вільне істоту. Тому специфіка права, під якою позитивісти мають на увазі закон (позитивне право), неминуче зводиться при такому розумінні до примусового характеру права. Причому ця примусовість права трактується не як наслідок якихось об'єктивних властивостей і вимог права, а як вихідний правостворючий і правоопределяючий фактор, як силова (і насильствена) первинна причина права. Сила (сила влади) тут породжує насильственне, приказне право.

Однак легізм, в його сучасному вигляді, це тільки верхівка айсберга. Одна з головних причин правового нігілізму криється власне в самих законах – в їх неідеальності і суперечливості. В справі, стан сучасного законодавства во багато залишає бажати кращого – закони переповнені, так званими, “мертвими нормами” – тобто положеннями, які не діють в реальній дійсності через слаборозвинуті механізми їх реалізації.

Говорячи про неідеальність сучасного законодавства як однієї з причин правового нігілізму, необхідно також відзначити суперечливість сучасних законів (яка часто буває відносно не випадковою). В справі, причин правових норм в сучасній Україні просто неімовірне число: це і Закони України, і укази Президента, і постановлення Кабінету Міністрів і різного роду ведомствених Інструкції і Інформаційні листи, не говорячи вже про державні органи, кожен з яких має в межах своїх повноважень здійснювати нормотворчість (плюс велике число актів органів місцевого самоврядування). Розуміється, рідко кому щасливчику вдасться “не утонуть” в такому океані права – в ньому незвичайно складно орієнтуватися навіть при умові повного відповідності цих актів один одному – тобто при строгому дотриманні ієрархії, узгодженості прийнятих в них норм, що тоді говорити про можливість раціонального поведіння і поваги до закону, якщо в такому величезному числі норм знаходиться немало таких, які суперечать один одному або взагалі порушують самі основи нормотворчості.

Не можна обійти увагою і ставлення нашої законодавчої влади до основного закону країни - до її Конституції. Як відомо, вона має вищу юридичну силу і всі інші нормативні акти повинні їй відповідати. Разом з тим існує цілий ряд прикладів того, як постановлення Кабінету Міністрів суперечать основному закону України і тільки завдяки діяльності Конституційного суду, ці постановлення виявилися не маючими правової сили. Так, Конституційний суд визначив як «не відповідуючі Конституції України пункт 10 Постановлення Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» від 28 травня 2008 року № 530 (530-2008-п)»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування наказу СБУ» від 22 квітня 2009 року № 443-р (443-2009-р)» [3]. Також і Верховна Рада, вищий законодавчий орган країни, приймає зміни і доповнення до вже діючих законів, які суперечать Конституції України. Конституційним Судом були визначені як «не відповідуючі Конституції України положення 2 частин першої статті 49, другої пропозиції статті 51 Закону України «Про загальнообов'язальне державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (1058-15), а також положення частин першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ (565-12) з наступними змінами, а саме: абзац восьмого пункту 5, згідно з яким міліції надається право затримувати і утримувати в спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, які підозрюються в скоєнні бродяжництва, – строком до 30 годин за мотивованим рішенням суду» [3].

Як бачимо, закони во багато неідеальні, але їх такою робить неідеальність самої влади, як законодавчої, так і виконавчої. І справа не тільки в цьому, бо навіть ідеальні, з точки зору юридичної техніки, закони не будуть працювати без дійсного, налагодженого механізму їх реалізації. Бо ще Монтеск'є, в свій час, говорив: «Коли я поїду в правову державу, я спитати не про те, які там є закони, а про те, як ці закони працюють і втілюються в життя» [8, с.257]. Відсутність саме таких механізмів реалізації правових передбачень, причому механізмів дійсних – чи не найбільша проблема, ніж неідеальні закони. Бо написати ідеальну правову норму набагато легше, ніж втілювати її в життя: миттєво на шляху її реалізації виникнуть сотні перешкодж (в тому числі і відомий правовий нігілізм). Також в часи римського права було помічено, що ігнорування законів є

страшное зло, в корне подрывающее всю правовую систему государства. Не случайно Международная комиссия по законодательству оценила качество наших законов на "4" (достаточно высокая оценка), а вот уровень их исполнения на "1" (ниже был только "0") – как говорится, выводы напрашиваются сами собой.

Наверное, перечень проблем и причин, связанных с деформацией правового сознания граждан Украины, можно продолжить, но и сказанного достаточно, чтобы представить себе масштабы данного социально-философского феномена. Чтобы изменить данную тенденцию, как нам представляется, необходимы решительные меры как минимум в пяти областях социально-правовой сферы: в области текущего законодательства и правотворчества; в области правоприменения; экономики; юридической науки и юридического образования; гражданского общества и личной инициативы.

Особо хотелось бы обратить внимание на два самых масштабных способа преодоления правового нигилизма – правовое образование и средства массовой информации. Безусловно, это не все исчерпывающие методы и формы профилактики и борьбы с исследуемым негативным явлением, но позволяющие решить проблему «правового минимума» - некоего обязательного уровня, которым должен обладать каждый человек, независимо от его социального статуса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Богословская И. Вся система юриспруденции Украины поражена бациллой правового нигилизма.//Юридическая газета. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.yur-gazeta.com.ua>
2. «Вехи» сборник. (Н.Н. Бердяев, С.Н. Булгаков и др.; Русские анархисты - М.А.Бакунин, П.А.Кропоткин и др.; Л.Н.Толстой и толстовство).
3. Вісник Конституційного Суду України.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ccu.gov.ua>
4. Дубинянский М. Мультиправовое общество: от Норвегии до Украины. Газета «Украинская правда» от 5.08.2011. [Электронный ресурс]. Режим доступа - <http://www.pravda.com.ua>
5. Левентюк А.В. Правовой нигилизм и правовой цинизм: понятия, сходство, различия.//Общество и право.-М.:Юрист,2008.№3.
6. Матузов Н. Курс лекций.-Саратов,1997.- 346с.
7. Мережко А. Кризис постсоветского правосознания.//Громадсько-політичне видання «Свобода» від 26.04.2007р.
8. Монтескье Ш. О духе законов.// Монтескье Ш. Избранные произведения.- М.:Мысль, 1955.-456с.

Бурдейна Т. Л. - аспірантка кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК: 100+370+302.2+371.267

ІДІОЕТНІЧНІСТЬ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті здійснена спроба розгляду специфіки міжкультурної невербальної комунікації, вплив ідіоетнічності на комунікативний акт як на обмін інформацією між представниками різних етносів.

Ключові слова: *етнос, ідіоетнічність, невербальна комунікація, міжетнічна комунікація, міжкультурна комунікація, жест.*

В статье совершена попытка рассмотрения специфики межкультурной невербальной коммуникации, влияние идиоэтничности на коммуникативный акт как на обмен информацией между представителями разных этносов.